

ІСТОРІЯ НАУКИ

Я.Є. Полотнюк

МУГАММЕД САДИК-БЕЙ АГАБЕК-ЗАДЕ

До 140-річчя від дня народження

15 БЕРЕЗНЯ 1865 року в містечку Геокчаї, в родині азербайджанського аристократа Ісмаїла Агабекзаде народився син, якого пізніше і в Росії, і в Польщі, і в Туреччині, і в Туркменії, і в Азербайджані та й у нас, в Україні (у Львові) знали як Мугаммеда Ісмаїловича Садик-бея Агабекзаде, ім'я якого увічнено в історії міста Львова, Львівського національного університету імені Івана Франка та Львівської торгової академії. У цих закладах М. Садик-бей викладав турецьку (сучасну та староосманську), перську (сучасну та класичну), арабську (сучасну літературну та класичну) мови, історію турецької, перської, арабської літератур, мусульманську каліграфію та епіграфіку. Він був справжнім поліглотом: думав французькою, а спілкувався з людьми азербайджанською, турецькою, туркменською, французькою, перською, арабською, польською, російською та українською мовами.

Дід цієї неординарної особистості був шитським муфтієм усього Закавказзя і, ще задовго до школи, навчав маленького Мугаммеда арабської та перської мов. Згідно з тогочасним звичаєм, у сім'ї майбутнього вченого розмовляли виключно французькою. Саме французька стала тією мовою, яку Мугаммед увібрив, як кажуть, із молоком матері. Згодом хлопчика віддали на навчання в Бакинське реальне училище. Уже тоді батьки обрали для сина військову кар'єру, бажаючи бачити його професійним військовим. Після реального училища, яке хлопець закінчив із відзнакою, його віддали до Константинівського піхотного училища, де він опанував ази воєнної науки. У 1886 році юнак продовжив навчання у престижному Михайлівському артилерійському училищі в Санкт-Петербурзі, через рік екстерном склав випускні іспити і, маючи чин поручика артилерії, відбудув на службу до рідного Закавказзя.

Прослуживши у війську десять років, Садик-бей успішно склав конкурсні іспити для навчання на офіцерських курсах східних мов

при Азійському департаменті Міністерства іноземних справ Російської імперії, які й закінчив 1899 року з відзнакою. Його направили до Туркменії, в Ашгабад, де він, продовжуючи службу в російській армії, вивчав ахалтекинський діалект туркменської мови та збирав туркменські народні приказки та прислів'я. У 1904 році Садик-бей опублікував у Ашгабаді свою працю "Учебник тюркменского наречия (ахал-текинский диалект) с приложением сборника пословиц и поговорок тюркмен Закаспийской области", яку високо оцінили російські сходознавці О. Самойлович та О. Семьонов. Бухарський емір Сеїд Алім-хан нагородив Садик-бея найвищим орденом Бухарського емірату та медаллю. У 1913 році Мугаммед Садик-бей пішов у відставку і повернувся до свого родового маєтку в Геокчаї поблизу Баку. Але 1914-го року почалася Перша світова війна, і генерала-артилериста призвали до діючої армії, яка вела воєнні дії в Ірані. Та бої невдовзі скінчилися, і "генерал-філолог" знову повернувся до рідного Геокчаю, хоча й ненадовго. На початку 1919 року уряд муссаватистського Азербайджану викликав Садик-бея до Баку і запропонував йому посаду міністра внутрішніх справ (так тоді називали керівника міністерства освіти) і вчений повністю занурився в освітянську діяльність. Однак невдовзі більшовицькі війська, які очолював С.М. Кіров, захопили Баку, і Садик-бей з родиною емігрував до Стамбула, де проживав у родичів. На той час у Туреччині розпочалася війна з іноземними інтервентами, яку очолив Мустафа Кемаль, який згодом одержав прізвисько Ататюрк ("Батько тюрків"), тому до присутніх "іноземців" турки ставилися неприхильно. Садик-бей з дружиною Гюлі виїхав до Парижу, де протягом двох років викладав у Сорбоннському університеті перську і турецьку мови. В Парижі вчений-сходознавець пережив ще один удар долі – смерть коханої дружини Гюлі, яку поховали на мусульманському кладовищі

французької столиці. Після цього вченого ніщо не пов'язувало з Парижем, і на початку лютого 1927 року він (на запрошення Зигмунда Смогожевського) переїхав до Львова і почав працювати на філософському факультеті Львівського університету, а дещо пізніше – у Львівській вищій торговій школі, з ентузіазмом викладаючи турецьку, перську та арабську мови і вивчаючи водночас польську та українську.

Вчений приєднався до колективу львівських сходознавців, які становили ядро тієї сходознавчої школи, яка пізніше одержала назву Львівсько-петербурзької і яку започаткували З. Смогожевський, В. Котвич та Мугаммед Садик-бей.

У університеті М. Садик-бей викладав цілу низку сходознавчих дисциплін: турецьку (сучасну та староосманську), перську (сучасну та класичну), арабську (сучасну літературну та класичну) мови, арабську граматику, ісламознавство, мусульманську палеографію, каліграфію та епіграфіку. У 1931 році Садик-бей видав польською підручник турецької мови, у 1932 році – підручник перської мови, а у 1934 році – елементарну граматику арабської мови (фонетику та морфологію), написану на основі другого видання “Нової граматики арабської мови” Огюста Пер’є, надрукованої в Парижі 1928 року.

У Львові Садик-бей залишив багато своїх учнів – таких, як Теофіл Володимирський, Мар’ян Левицький, Омелян Прицак, Тадеуш Левицький, Франтішек Махальський та багато інших. Під час німецько-фашистської окупації гітлерівці викинули немолодого вже вченого з його квартири, поселивши в погано опалюваному приміщенні, і в 1943 році він тяжко захворів, а дев’ятого листопада 1944 року (після “визволення” Львова від гітлерівців) Мугаммед Садик-бей Агабекзаде помер. До останніх днів вченого доглядали його учениця Ольга Бак та її чоловік.

На 84-му полі Личаківського кладовища можна побачити єдину вцілілу мусульманську могилу, затиснуту з усіх боків бетоном інших пам’ятників, на якій скромна мармурова табличка з написами польською і турецькою мовами повідомляє, що тут поховано генерала і професора (це звання він отримав посмертно) Могаммеда Садик-бея Агабекзаде. І все.

Внесок, зроблений азербайджанцем і патріотом України М.С. Агабекзаде у львівську

школу сходознавства, величезний. Цей високоерудований і по-військовому дисциплінований чоловік був не лише одним із фундаторів так званої Львівсько-петербурзької школи сходознавства, але й приніс до університету той невловимий дух Закавказзя, Середньої Азії, Туреччини, Ірану та арабських країн, завдяки якому Львів став одним із небагатьох міст

України, де так природно прищепилися наука і культура Сходу, що зробили Львів цікавим для Європи, містом, про яке із захватом писало чимало людей – від Миколи Гоголя до Ахмеда Сукарно.

Міська влада Львова гідно оцінила заслуги вченого, перейменувавши вулицю Бічну Бакинську на вулицю **професора М.С. Агабекзаде**. Тому стоячи перед могилою Мугаммеда Ісмаїловича Садик-бея Агабекзаде, широ вклонімося духові цієї людини, прмовляючи при цьому

відому східну формулу: “Мир його прахові та слава його імені!”.

Р. С. Принагідно хочу згадати добрим словом іншого львівського сходознавця-китаїста й індолога Михайла Марковича Кнороза, якого також уже немає серед живих, і який свого часу передав у відділ рукописів Львівської наукової бібліотеки імені Василя Стефаника дві любительські фотографії професора-генерала Мугаммеда Садик-бея Агабекзаде.

З метою вивчення та збереження культурної спадщини, зміцнення дружби між українським та азербайджанським народами, кафедра сходознавства Львівського університету імені Івана Франка ухвалила провести низку заходів, зокрема: відзначити 140-річчя видатного вченого-сходознавця Мугаммеда Садик-бея Агабекзаде (1865–1944) – азербайджанця за національністю, патріота України, котрий у 1927–1944 рр. працював у Львівському університеті та Вищій торговій школі. Облаштувати вулицю, названу його іменем, та встановити меморіальну таблицю на ній, провести реставраційні роботи на занедбаній могилі вченого. Встановити меморіальну таблицю на будинку по вулиці Я. Стецька, де проживав учений-сходознавець, та на стіні головного корпусу університету. Доцільно також провести Міжнародну науково-практичну конференцію, присвячену ювілею вченого, спільно з Посольствами Азербайджанської та Турецької Республік в Україні.